

UTJECAJ EKOLOŠKOG SUSTAVA ILIRIKA NA PROCES HRVATSKE ETNOGENEZE

IVO RENDIĆ-MIOČEVIĆ
Strossmayerova 13
HR-51000 Rijeka
ivornd@gmail.com

UDK: 572.02(497=163.42)
930.85(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2010-03-01

U članku autor raspravlja o ovisnosti čovjeka o prirodi i pokušava objasniti ljudsko ponašanje i oblikovanje mentaliteta u dugom trajanju na području Ilirika. Danas poseban značaj dobiva povijest okoliša koja se bavi interakcijom čovjeka i prirode, a biopsihologija, socijalna biologija, genetika, kulturna botanika i kulturna zoologija moraju interdisciplinarno obogatiti tu povijest.

Autor pokušava objasniti kako je eko sustav Ilirika utjecao na pridošle Hrvate u vrijeme seobe naroda. On ističe da je cilj osvajača bio ovladavanje prirodnim resursima Ilirika (prvenstveno stočarskim putovima) i povezivanje prostora. U stapanju sa starosjediocima Hrvati su preuzeli mnoge njihove kulturne tekovine, ali i mentalitetske značajke. U stalnoj ugroženosti tijekom povijesti, pa i prije dolaska Hrvata, na planinskim područjima razvila se nasilnička "dinarska" sastavnica koja je općeljudska značajka te se ne može pripisati isključivo "dinarsima" koji su usprkos toj sastavnici uvijek pokazivali intelektualne i stvaralačke sposobnosti. Sociogeografski uvjeti i opasnost od "drugih" na tim područjima utjecali su od davnine na stvaranje posebne ideologije koji su prihvatili pridošli Hrvati. Ta je ideologija, ističe autor, svoj izraz našla u epskoj poeziji koja vjerojatno ima svoje korijene u ilirskom stvaralaštvu. Eko sustav Ilirika utjecao je na oblikovanje agrarno-stočarskih zajednica koje su običajnim pravom regulirale odnose u društvu i odnos pripadnika zajednice prema prirodi. Taj je odnos definiran i u statutima priobalnih komuna te u zakonima sjevernoga hrvatskog primorja i otoka. Zbog održavanja stabilnosti eko sustava Ilirika, način života se gotovo ni nije mijenjao do "moderniozacijskog šoka" i "ekološke revolucije" (uništavanje prirode). Na području starog Ilirika ove su pojave kasnile za europskim razvojem, ali su u XIX., a posebno u XX. stoljeću u patrijarhalnom stanovništvu izazvale strahovite traume.

Autor zaključuje da pojave na koje se osvrće imaju svoje dugo trajanje od ilirskih vremena do naših dana te je nemoguće bez njih objasniti zbivanja u XX. stoljeću popraćena groznim krvoprolićima. Historiografija koja ne uzima u obzir prastaro kulturološko i genetsko nasljeđe te buđenje arhetipova u smislu transgeneracijskih prijenosa, nikada ne će biti sposobna da protumači svu tragiku narodâ mediteransko-podunavskog prostora kojeg "civilizirani" Europljani s najnegativnijim konotacijama nazvaše Balkanom. Autor je svoju raspravu utemeljio na inovativnom čitanju povijesnih izvora.

KLJUČNE RIJEČI: *ekohistorija, Slaveni, Hrvati, Delmati, jadransko-podunavski prostor, prirodni resursi, stočarstvo, transgeneracijski prijenos emocija, arhetipovi, sindrom Kraljevića Marka, epika*

Raspravljajući o zaboravu prirode, N. Visković ističe "da bi historičarski interes morao obuhvatiti biološke osnove ljudskog života, inherentne vrijednosti prirode i načina upotrebe i uništavanja prirode u svim vidovima ljudskog djelovanja – od religije do ekonomije."¹ Visković s pravom zamjera našoj, a i svjetskoj povijesnoj znanosti zbog zanemarivanja utjecaja prirode na čovjeka. Ipak, danas sve veće značenje dobiva ekohistorija ili povijest okoliša koja se bavi

¹ N. VISKOVIĆ, 2001, 17.

interakcijom prirode i čovjeka na mnogim područjima, a poseban joj je predmet interesa interakcija kulture i prirode.² U tom bi smislu valjalo objasniti kako se u uvjetima ekosustava Ilirika razvijao "narodni karakter" koji se često u rasističkoj maniri sagledava u njegovoj tobožnjoj nepromjenljivosti. Najnovija postignuća biološke psihologije, koja otkriva interakciju gena i okoline, upućuju nas na mogućnost da se promjenom okoline promijeni i mentalitet. Na taj se način opovrgava rasistički pristup proučavanju navodno nepromjenljivog "ognjištarskog" mentaliteta naših brđana. Biološka psihologija proučava emocije (posebno strah i obrambena ponašanja),³ pri čemu se otkriva genetsko nasljeđe u anksioznim poremećajima koji na području Ilirika bez ikakve sumnje imaju značajke duga trajanja od pamtivijeka zbog čestih ratovanja koji su izazivali stresove u stanovnika. Socijalna biologija i genetika također pobijaju rasistički pristup "dinarskom" mentalitetu. Socijalna biologija proučava biologijske osnove društvenoga ponašanja s posebnim naglaskom na rasplodnom (seksualnom) ponašanju.⁴ Biopsihologija, socijalna biologija i genetika, kulturna botanika i kulturna zoologija ali i mnoge druge znanosti moraju interdisciplinarnošću obogatiti ekohistoriju kako bi se objasnio utjecaj "biologije" Ilirika na ponašanje stanovništva. Nijedan hrvatski povjesničar, na primjer, nije uzeo u obzir mišljenja psihijatarata o transgeneracijskom prijenosu emocija i masovnim reakcijama koje su posljedica iracionalnih strahova s destruktivnim paranoidnim projekcijama, pri čemu se bez racionalnih motiva uništavaju pripadnici "protivničkoga" naroda kao što je to bilo za Drugoga svjetskog rata.⁵ Je li masovne destruktivne emocije u Jugoslaviji koja se raspala razbuktao samo svjetski rat ili one imaju duboke genetske, sociobiološke, biopsihološke i druge korijene u ekohistoriji ovog područja? Sasvim je jasno da na temelju pisanih vrela možemo ustanoviti da je "nasilje svakidašnjice"⁶ na području Ilirika postojalo u dugom trajanju. O dugom trajanju nasilničkog ponašanja svjedoči i arheologija, koja nam daje bjelodane dokaze o traumama kao posljedicama nasilja u starohrvatskoj populaciji.⁷ Dakako, uz iskazivanje nasilja uvijek su postojali pokušaji da se ono ublaži te da se organizira društvo suradnje. Tragove takvih pokušaja nalazimo u hrvatskoj državi narodnih vladara, ali i u hrvatskom običajnom pravu, statutima, zakonima i urbarima od XIII. do XVIII. stoljeća.⁸

Ekosustav Ilirika utjecao je na oblikovanje agrarno-stočarskih zajednica koje su običajnim pravom regulirale odnose u društvu i odnos pripadnika zajednice prema prirodi (*Poljički statut*, *Novigradski zbornik* i dr). Odnos prema prirodi definiran je i u statutima priobalnih komuna te u zakonima sjevernoga hrvatskog primorja i otoka.⁹ Zbog održavanja stabilnosti ekosustava

² Povijest okoliša zastupljena je u novijem projektu Tromeđa (*Triplex confinium*) u kojem se ovo područje promatra s raznih gledišta (područje susreta velikih sila, geografske različitosti, razni tipovi ljudskih zajednica, vrste sukoba i suživota i dr.). O projektu vidi: D. ROKSANDIĆ, 1998.

³ J. PINEL, 2002, 481-499.

⁴ E. MAYR, 1998, 296.

⁵ E. KLAIN, 1992; E. KLAIN, L. PAVIĆ, 2002.

⁶ Terminom se koristi R. KORDIĆ, 1980, *passim*.

⁷ M. ŠLAUS, 2006, 180-189.

⁸ O kanoniziranju obitelji u hrvatskoj državi narodnih vladara kao temelju društvenog mira, stabilnosti i sigurnosti vidi u: I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 2000, 87-94, te osvrt, kritiku i dopune autorovih gledišta u: L. MARGETIĆ, 2002, 199-225. Ulogu zaštitnika nemoćnih u starom hrvatskom

društvu imali su vladari, što je vidljivo iz natpisa kraljice Jelene (*mater pupillorum tutorque viduarum*) i Zvonimirove obveze prema papi Grguru VII. da će štiti siromahe, udovice i siročad te zabraniti brakove među rođacima (I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 2000, 89, 90, 91, 93, 109). O hrvatskom srednjovjekovnom pravu vidi: L. MARGETIĆ, 1983. i 1996.

⁹ Mjere o zaštiti šuma provodila je Venecija, pa se to odrazilo i u statutima dalmatinskih komuna u čijoj se okolini uništavalo drvo radi brodogradnje, kućegradnje i ogrjeva. O problematici zaštite šuma u Italiji i našim komunama vidi u: N. VISKOVIĆ, 2001, 744-748. Kao primjer zaštite šuma autor navodi odredbe Bračkoga, Trogirskog, Splitskog i Korčulanskog statuta. Slične odredbe nalazimo i u statutima i urbarima na sjevernom hrvatskom primorju.

Ilirika, način života gotovo se i nije mijenjao do "modernizacijskog šoka"¹⁰ i "ekološke revolucije" (uništavanje prirode). Na području starog Ilirika te su pojave kasnile za europskim razvojem, ali su u XIX., a posebno u XX. stoljeću u patrijarhalnom stanovništvu izazvale strahovite traume.

Na prostoru Ilirika u vrijeme seobe naroda događale su se velike demografske promjene, ali su mnoge od njih znanstvenicima još uvijek velika zagonetka. Takva je zagonetka dolazak Hrvata u novu postojbinu. Povijesna vrela donose dosta vijesti, ali one su konfuzne, manjkave i često kontradiktorne. Nastojanja oko sređivanja podataka iz vrela vrijedna su svake hvale, ali da bi se dobila potpunija slika o povijesnim zbivanjima, istraživanje vrela valja nadopuniti analizom ekološkog sustava Ilirika i otkrićima novih znanosti koje smo spomenuli. Takvom analizom pokušat ćemo nadopuniti podatke vrela koja znanstvenici još uvijek sređuju i spore se oko njihove interpretacije. U znanosti se od XIX. stoljeća uvriježilo mišljenje o masovnom doseljavanju Slavena. Danas je, međutim, to mišljenje ozbiljno uzdrmano. Nepostojanje masovnih seoba potvrđuju saznanja novog pristupa koji je u znanosti poznat kao socioantropološki instrumentalizam.¹¹ Taj pristup omogućuje da se mišljenje o masovnim slavenskim seobama zamijeni modelom prostorno limitiranih populacijskih gibanja u doba financijske krize u Bizantu i prekida novčane razmjene na Mediteranu. Kao socijalna reakcija tada se zapaža uspon ratničkih elita kojima ratovanje postaje izvor bogaćenja i političke moći. Analize socioantropološkog instrumentalizma dovode do zaključka da je identitet "Slaveni" kognitivna konstrukcija bizantskih izvora koja obuhvaća različite etničke identitete sjeverno od Dunava. Uz pomoć socioantropološkog instrumentalizma može se shvatiti interes ratničkih elita (označenih različitim etničkim imenima koja često predstavljaju istu skupinu) na području Liburnije i Dalmacije. To je, bez sumnje, u prvom redu želja da se u doba gospodarske krize zavlada prostorima ljetnih i zimskih ispaša u Iliriku kao glavnom resursu preživljavanja. Povezivanje prostora starog Ilirika posebno je ostvarivano na temelju stočarskog načina života koji ima svoje dugo trajanje od prapovijesti do XX. stoljeća, o čemu svjedoči dugo korištenje prastarih stočarskih putova na Velebitu.¹² Očito je da su u doba seobe naroda, kada je prekinuta novčana razmjena na Sredozemlju, stočarski putovi bili osvajački cilj gentilnih vođa došljaka. Oni su radi ljetne i zimske ispaše područje današnje Like trebali povezati s Ravnim kotarima i dalje s područjem u zaleđu Salone. Ovladavanje transhumantnim područjem vodilo ih je prema Bosni. U tu svrhu došljaci su morali nametnuti vlast starosjediocima. Možemo pretpostaviti da se rana hrvatska država, između ostalog, temeljila na borbi za prirodne resurse. To je bio jedini način preživljavanja. I. Mužić na temelju postojećih izvora iznosi tezu o tome da je začetak etnogeneze pod hrvatskim imenom nastao na zavelebitskom prostoru *Stare ili Bijele Hrvatske*, koja je s vremenom proširila vlast nad cijelom nekadašnjom Liburnijom. Autor nadalje smatra da su Hrvati kao doseljena ili starosjedilačka ratnička družina iz tog prostora poslije franačkog osvajanja Liburnije i Dalmacije postali od drugog desetljeća IX. stoljeća sastavni dio zajedničke države sa starosjediocima Dalmati(ni)ma, kojima su dali svoje ime, ali su konačno preuzeli vlast u cijeloj državi.¹³ Mužić zaključuje da su u drugom desetljeću IX. stoljeća na području Dalmacije živjeli starosjedoci neromanizirani Dalmati i Romani u gradovima te pridošli Sklavini (Hrvati).¹⁴

¹⁰ V. ERLICH, 1964, passim.

¹¹ O socioantropološkom instrumentalizmu vidi: F. CURTA, 2001, passim.

¹² M. MARKOVIĆ, 1980, 5-141. Dogovori o ispaši, bez obzira na etničke promjene, bili su aktualni do najnovijeg

doba. Ličani i stanovnici Kvarnerskog primorja i zadarskog zaleđa još su se u XIX. stoljeću sporazumijevali o korištenju pašnjaka poštujući prastarastočarska pravila.

¹³ I. MUŽIĆ, 2006¹, 76, 77.

¹⁴ I. MUŽIĆ, 2007², 166.

Očito je da još uvijek ima mnogo neriješenih pitanja glede hrvatske etnogeneze. Međutim, složenu problematiku možemo bolje razumjeti ako se upustimo u interdisciplinarnu analizu temeljenu u socijalnoj geografiji, sociobiologiji, biološkoj psihologiji i genetici. Na važnost takvih analiza upućuje nas Mario Šlaus, koji na temelju bioarheoloških istraživanja donosi ovaj važan zaključak: "Uspješnost prilagodbe neke populacije nekom ekološkom sustavu ovisi o mnogim čimbenicima. Važniji su: osobitosti ekološkog sustava u kojemu ta populacija obitava, materijalno, kulturno i tehnološko nasljeđe populacija koje su taj prostor naseljavale prije nje i specifičnosti svojstvene toj populaciji, koje su posljedica interakcije različitih ekoloških i socijalnih elemenata".¹⁵ U prvom redu valja uočiti gospodarske uvjete Ilirika u "tamnom" razdoblju seobe. Naime, valja uzeti u obzir da Hrvatska, ali i druge političko-teritorijalne cjeline (Paganija, Zahumlje, Travunja, Duklja) obuhvaćaju sektore primorskog prostora zimskih ispaša i sektore planinskog prostora. U staroj hrvatskoj državi jasno se zapaža dvojna politička teritorijalna jezgra. S jedne su strane Ravni kotari povezani s današnjom srednjom Dalmacijom kao važan sredozemni prostor zimske ispaše, a s druge je strane Lika, gornje Pounje, Posanje, Povrbasje i Završje. Uz transhumantnu povezanost planinskog i priobalnog područja, postojala je takva povezanost između planinskog i pripanonskog prostora.¹⁶ Jaka transhumacijska povezanost postojala je duž Neretve i dalje prema gornjem toku Drine. O značenju povezivanja prostora od obale do Dunava svjedoči *Hrvatska kronika*. U IX. glavi, u kojoj se govori o kralju Budimiru i saboru na Duvanjskom polju, između ostalog piše i ovo: " ... I svim zemljam mejaše položivše, i sve naredivše, što je s ovu stranu gore k moru, prozva Primorje; i rike, ke izhode iz gor od zapada sunčanoga, i pristaju u veliku riku Dunaj, onu riku zvaše Surbiu."¹⁷ Budimir "razabrali kralj odluči zemlju i ljudi, i staviti opet u prave zakone". U tu je svrhu pozvao "sve starce i mudrace gospodstva svoga..." (u latinskoj redakciji govori se o konziliju *seniorum sapientiumque*).¹⁸ Iz hrvatske i latinske redakcije *Hrvatske kronike* jasno je izražena želja vladara da sredi prostor i uspostavi "dobre zakone" te definira "mejaše".¹⁹ Vladar sređuje prostor na temelju starije organizacije koja je definirana u rimsko vrijeme. Ali u tu su mu svrhu bili potrebni starci, koji su u hrvatskoj srednjovjekovnoj povijesti imali veliku društvenu ulogu. Oni su obavljali razne dužnosti, kao što je definiranje međa ili očuvanje običajnog prava.²⁰ Očito je da se uz stare privilegije koje spominje *Kronika*, vladar morao osloniti na starce kao ljude od pamćenja. Oni su pamtili stara regionalna razgraničenja te su mogli pomoći vladaru da redefinira prostor na starim principima definiranim još u rimsko doba s dominantnim povezivanjem od priobalja do Panonije. Ovdje se ne bavimo vjerodostojnošću podatka *Hrvatske kronike* o kralju Budimiru i saboru na Duvanjskom polju.²¹ Međutim, vjerodostojan je svakako opis prostora i odlična interpretacija logike povezivanja primorja i Podunavlja, bez obzira na to kada su pisane hrvatska i latinska redakcija i tko ih je pisao. Nastojanje da se sredi prostor Ilirika kakav je opisan u Budimirovu pokušaju, tijekom povijesti nije moglo biti duga vijeka zbog geopolitičkog smještaja područja. Za

¹⁵ M. ŠLAUS, 2006, 223.

¹⁶ V. ROGIĆ, 1982, 73-75.

¹⁷ U latinskoj redakciji tekst glasi: *Regionum fines diuisi. Postquam autem cuncta secundum pristinam consuetudinem in suum redacta sunt statum, hoc est Mediteraneaue Dalmatie loca, et que inter flumina Dravum, et Sauum, Danubium influentia iacent...* (Vidi u: I. MUŽIĆ, 2001, 118).

¹⁸ Isto, str. 115.

¹⁹ "I mnoge dobre zakone postaviše, ke bi mnogo govoriti; da ako tko hoće napuno znati naredbu, ku učiniše, i mejaše kudi postaviše i zemljam imena, vazmi knjige ke pri Hrvatih ostaše, i pri njih se nahode, a zovu se *metodios*" (I. MUŽIĆ, 2001, 120).

²⁰ O ulozi staraca u hrvatskoj povijesti uskoro izlazi opširna rasprava F. Smiljanića. Zahvaljujem autoru što mi je tekst dao na uvid.

²¹ Detaljnije o problematici vidjeti u: I. MUŽIĆ, 2001, 73-84.

prostor su bile zainteresirane vanjske velike sile (Arpadovići, Anžuvinci, Habsburgovci, Mlečani i Osmanlije) te regionalni srednjovjekovni vladari i feudalni moćnici. Ratovi za prostor, ali i traumatske posljedice koje oni donose stanovništvu, traju do modernog doba.

Polunomadsko ili stacionirano (posebno na otocima) stočarstvo, osobito ovčarstvo, stoljećima je bilo važno za preživljavanje stanovništva na hrvatskom narodnom prostoru. Povijesna vrela svjedoče o stalnoj borbi za stočarske resurse i potvrđuju da je stočarstvo bilo važna grana gospodarstva. Ta su vrela doduše iz kasnijeg vremena, ali to nas ne sprječava da, zbog statičnosti tog društva, dobivenu sliku prebacimo i na ranije vrijeme. Do sada se nije poklanjalo dovoljno pozornosti vijestima o stočarstvu koje nam daju povijesna vrela. U Krešimirovoj darovnici iz 1069. godine hrvatski kralj dariva otok Maun samostanu sv. Krševana.²² U literaturi se raspravlja o darovnici, koja je sačuvana u kasnijem prijepisu, kao eventualnom falsifikatu i atributima hrvatskoga kralja (kralj Hrvata i Dalmatinaca, njegovo je Jadransko more)²³, a da se pri tome ne postavlja pitanje zašto je otok bio važan samostanu. Ta važnost postaje jasnija kada uzmemo u obzir da je do najnovijeg vremena Maun služio Pažanima za ispašu.²⁴ Uostalom iz oporuke zadarskog priora Andrije iz 918. godine doznajemo da je on imao mnogo stoke, a stotinu glava sitne stoke darovao je upravo samostanu sv. Krševana. U oporuci se navode podatci koji govore o gospodarstvu onog vremena (vinogradarstvo, poljoprivreda, bačvarstvo, kožarstvo) i uporabi kože za odjeću i pokrivala.²⁵ Dakako ovdje se ne smije zaboraviti upotreba kože kao sredstva za zapisivanje dokumenata, čime je samostan ostvarivao svoju kulturnu i društvenu zadaću. Samostan je kao vlasnik stoke morao imati ispašu, te mu je Petar Krešimir IV. darovao otok Maun. Bez obzira na eventualne falsifikate u ispravi koja je kasnijeg datuma, priča o Maunu je istinita. To potvrđuje i činjenica da je skup zadarskih građana (*universa comunitas*) 1190. godine Maun ustupio rečenom samostanu.²⁶ U *Kartularu* sv. Petra u Selu i u falsificiranoj Zvonimirovoj ispravi iz 1078.²⁷ navodi se veliki broj stoke. K tome Zvonimirova isprava govori i o sukobima Splitsana i Poljičana zbog ispaše. O takvim sukobima zbog stoke (koji se navode u enormnom broju) svjedoči Toma Arhiđakon.²⁸ Hrvatsko običajno pravo (npr. *Novigradski zbornik* iz 1551. godine²⁹) brinulo se o stoci i određivalo je način na koji će se ona čuvati. Osim podataka o stočarstvu od kojih smo ovdje naveli samo neke, stara vrela još govore i o konjanicima, koji uz pješake čine vojnu silu Hrvata. Dakako, u takvom društvu i lov je

²² F. RAČKI *Documenta*, str. 72-74; prijevod u: J. ŠIDAK, 1952., str. 21, 22.

²³ N. KLAJČIĆ, 1975, 345-346, 358, 360.

²⁴ Devedesetogodišnji Pažanin posvjedočio je profesoru R. Duševiću da su se u prošlosti Pažani za ispašu osim svojim otokom koristili i Maunom. Oni nisu vodili ovce u planine, a tamo su samo prenosili košnice.

²⁵ F. RAČKI, *Documenta*, 17-19; prijevod u: J. ŠIDAK, 1952, 14-16.

²⁶ RAUKAR T., 1997., str. 200.

²⁷ Falsificirana Zvonimirova isprava iz 1078. godine govori kako veliki broj stoke Splitsana ugrožava poljičku zemlju. Vidi u: J. MARUŠIĆ, 1992, 238. Bez obzira na falsifikat, isprava daje dobru sliku o društvu i gospodarstvu u dugom trajanju.

²⁸ Iz *Kronike* T. Arhiđakona (F. RAČKI, 1894, Thomas, passim; TOMA, 1977, prijevod: V. RISMUNDO) Splitsani odsijecaju glavu Relesu (F. RAČKI, Thomas, 69, 70;

prijevod V. RISMUNDO, 64, 65). Budimir s braćom pljačka stoku. Splitsani su ga ubili, a Hranisavljevu glavu nabili su na koplje (F. RAČKI, Thomas, 99-102; prijevod V. RISMUNDO, 90-93). Kod sela Ostrog Splitsanu su postupili ovako: "Dokora, pak, uhvativši sve neprijatelje sa ženama i sinovima, dovuku k svojim vezanim ruku. Tada, pošto su održali vijeće, grabeci sve što je bilo njihovo, i crkvu, za koju su se hvastali da su je utemeljili, rušeći na zemlju, iskopaju grobove izbacujući napolje kosti njihovih pređa, rasijano ih pobacaju po polju, da ne bi nikada isticali pravo nad onim selom..." (F. RAČKI, Thomas, 114; V. RISMUNDO, 94-96). Domald je provalio u *obore* Splitsana, te ugrabio gotovo *trideset tisuća ovaca*. (F. RAČKI, Thomas, 106; prijevod V. RISMUNDO, 97).

²⁹ U *Novigradskom zborniku* iz 1551. hrvatsko običajno pravo definira način čuvanja životinja (član 8) (M. BARADA, 1957., str. 158-177; L. MARGETIĆ, 1990, str. 204-205 s komentarom i literaturom).

omiljena aktivnost. U navedenim vrelima, posebno u *DAI* Konstantina Porfirogeneta dobivamo zanimljive podatke o hrvatskoj vojsci, koja se sastoji od konjanika i pješaka. Osim toga *DAI* nam svjedoči da su Hrvati u IX. stoljeću imali jaku mornaricu.³⁰ Snažna hrvatska flota nije nastala odjednom. Došljaci – nomadi nisu poznavali pomorstvo, nego su se morali osloniti na iskustvo i tradiciju starosjedilaca, a to su mogli biti samo Libruni.

Dakako, stanovništvo se bavilo i radom na poljima. U *Kartularu* sv. Petra u Selu dobivamo precizne podatke o poljoprivrednim alatima (12 pijuka, 6 lemeša, 5 sjekira, 6 pila, 8 kosjera, 12 vjedara)³¹. O preteškom radu naših predaka i ranom umiranju stanovništva svjedoče najnovije arheološke analize,³² iz kojih se može izvesti zaključak da je najveća vrijednost naših predaka bila u tome "što su uspjeli opstati i predati nam na čuvanje ovu prelijepu zemlju".³³ Iz navedenih vrela osim gospodarskih značajki (stočarstvo i ratarstvo) očitava se i pljačkaško gospodarstvo gentilnog društva, koje također ima svoje dugo trajanje. Iz vrela se jasno zapaža jedan stoljetni brodelijanski sukob karakterističan za Mediteran čije priobalje ima blagu klimu i ekološki sustav koji je drukčiji od onog u unutrašnjosti. To je vječni sukob između organiziranog priobalja i patrijarhalne nasilničke zagore.³⁴

Praćenje kontinuiteta stočarskih putova na Velebitu od prapovijesnih razdoblja upućuje nas kako su se na "dinarskom" masivu ljudi morali privikavati surovim uvjetima i klimatskim godišnjim promjenama, što je u bilo kojem povijesnom razdoblju do XX. stoljeća dovodilo uvijek do gotovo istog načina života iz kojeg uvijek nastaje patrijarhalno društvo. Sociobiološki činioци vrlo su važni za razumijevanje ponašanja stanovnika planinskog područja Ilirika (stara Dalmacija), gdje je do modernog doba prevladavalo polunomadsko stočarstvo. Ti su činioци djelovali od najstarijih vremena do modernog vremena. Stočarsko-ratarske sredine uvijek su zahtijevale stvaranje proširenih obitelji (zadruga) u kojima postoje čvrste veze među braćom i udaljenim rođacima iste generacije. Trajne društvene jedinice s autoritarnim ocem na čelu formirale su se po muškoj nasljednoj liniji, a svrha im je bila stvaranje savezništva protiv vanjskih neprijatelja i definiranje životnih normi na temelju običajnog prava u zadanim uvjetima ekosustava. Odnosi u krvnim zajednicama (obitelji, bratstva, rodovi, i plemena) vrlo su važni za razumijevanje povijesti. Jasno je da se u simbiozi malobrojnih došljaka i starosjedilaca genetsko nasljeđe u brdskom dijelu Ilirika u nepromijenjenoj okolini stabilno održavalo do najnovijeg doba, kada V. Erlich uoči Drugoga svjetskog rata otkriva nervoznu dispoziciju "dinaraca".³⁵ Iz ove činjenice mogu se, na osnovi interdisciplinarnih analiza, izvesti dalekosežni zaključci. Strahovi, traume, transgeneracijski prijenosi emocija, patološke reakcije i drugi činioци utjecali su na stvaranje posebne "dinarske" ideologije koja ima svoje dugo trajanje od predilirskih i ilirskih vremena, a svoj je izraz našla u narodnoj epskoj poeziji iz osmanskih vremena. Međutim, Marin Zaninović razmišlja o tome da je ta epika daleki odjek iste takve epike koja je vjerojatno postojala u ilirskih naroda na planinskim područjima, ali nije očuvana.³⁶ Uostalom, motivi narodne epike koji su

³⁰ U *DAI* se opisuje vojna snaga Hrvatske u doba Trpimira (I. MUŽIĆ, 2007., str. 180). Krštena Hrvatska može dići 60.000 konjanika (ovdje i dalje kurziv – IRM) i 100.000 tisuća pješaka, a *sagena* 80 i *kondura* 100. Sagene imadu po 40 momaka, a kondure po 20, manje pak po 10 momaka. Veliku ovu silu i mnošinu četa imala ja Hrvatska do vlade Krešimirove.

³¹ U *Kartularu* sv. Petra u Selu nalazimo podatke o stoci i poljoprivrednom oruđu, što daje sliku o agrarno-stočarskom

gospodarstvu (F. RAČKI, 1877, *Documenta*, 127-136 i 152-153; prijevod u: J. ŠIDAK, 1952, 23-27).

³² M. ŠLAUS, 2006, 199-222. Autor navodi promjene na kostima koje su izazvane teškim radom.

³³ N. dj., str. 224.

³⁴ Vidi i u: I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1996, 101-115.

³⁵ V. ERLICH, 1964, 361-362.

³⁶ M. ZANINOVIĆ, 1997, 66.

obilježeni nasiljem, uočavaju se i u *Hrvatskoj kronici*, koja se uobičajeno naziva. *Ljetopis popa Dukljanina*.³⁷ Iz osmanskog razdoblja posebno su indikativne pjesme o Kraljeviću Marku koje simboliziraju rušilačku bratsveničku ideologiju. U pjesmi *Kraljević Marko ukida svadbarinu* epski se junak osvećuje i buzdovanom skida glavu crnom Arapinu te siječe njegovih četrdeset slugu, a usput uzima Arapinovo blago.³⁸ Ovdje valja napomenuti da se, za razliku od epike gorštaka, na temeljima liburnske kulture i njihova društva koje je imalo matrijarhalna obilježja, u čakavaca razvila pretežno lirika koja svjedoči o potpuno drukčijoj ideologiji.³⁹ Ideologija izražena u epskoj poeziji ima obrambenu ulogu, ali se ostvaruje tek kada uništava. Prema R. Kordiću, koji je psihoanalitički pokušao objasniti crnogorsko patrijarhalno društvo, ova ideologija bratstvenika obezličuje, a kako se bratstvo stvara na nasilju, ideologija je odraz tog nasilja.⁴⁰ Bratstvenik u junaštvu zadovoljava rušilačke želje, ali u isto vrijeme ispunja rušilačke zahtjeve ideologije.⁴¹ Kordićeva psihoanaliza nudi ključ za razumijevanje i potiče interdisciplinarnu raspravu za razumijevanje rodbinskog društva koje se u svojoj statičnosti i nepovijesnosti održava na prostorima starog Ilirika od pradavnih vremena do najnovijeg doba. Kordić je danas aktualan jer postavlja mnoga istraživačka pitanja. On nije aktualan samo za crnogorsku problematiku, jer njegova objašnjenja mogu biti primijenjena u proučavanju širega patrijarhalnog područja na kojem osim Crnogoraca žive Srbi, Hrvati i Bošnjaci muslimani. Zbog duga trajanja patrijarhalnog društva Kordićeve analize mogu se koristiti pri proučavanju daleke prošlosti, ali i sadašnjosti.

Na temelju patrijarhalne ideologije,⁴² jasno izražene u epskoj poeziji, moguće je definirati jedan sindrom koji bi se mogao nazvati sindromom Kraljevića Marka⁴³. Taj sindrom, koji je općeljudski te je stoga vrlo poučan, iskazuje se u "nasilju svakidašnjice",⁴⁴ a glavni su mu simptomi projekcije, kastracijski strah, paranoja, narcizam, eksternalizacija agresije i negativne emocije poput mržnje koje se prenose s generacije na generaciju. Tim simptomima valja dodati i traumatsku neurozu, koja je posljedica raznolikih konfliktnih situacija što ih subjekt doživljava kao ugrožavanje života. Takve su situacije bile vrlo česte (ratovi, četovanja itd.), te je moguće pretpostaviti da su postojale traumatske neuroze u stanovnika tog područja. Zapažanja V. Erlich o nervoznoj dispoziciji dinaraca, koja su prije spomenuta, valja sagledati u svjetlu suvremene biološke psihologije koja smatra da na psihosomatske poremećaje utječu genetski činioci.⁴⁵ Psihotraume i emocije (mržnja, osveta, krivnja, sram) imaju svoje dugo trajanje na prostorima Ilirika, a prenose se intergeneracijski.⁴⁶ Valja napomenuti da su razni manipulatori oživljavali u narodu mitski uvećane tzv. odabrane traume iz nacionalne povijesti kako bi izazvali instrumentaliziranu agresiju.⁴⁷ Na duševni život pojedinaca uvijek su utjecale socijalne i kulturne sastavnice njegova društva i postajale su dijelom tog života.⁴⁸ Taj utjecaj ponajviše je nesvjestan, a kako se preko nasljeđivanja roditeljskog superega prenosi na djecu, on postaje nosilac tradicije i vrjednovanja.⁴⁹ Definiranje sindroma Kraljevića Marka ne smije biti samo jednostavna shema koja bi mogla protumačiti destruktivno ponašanje stanovnika Ilirika do najnovijeg doba. Problem

³⁷ I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 2000, 121-126.

³⁸ T. ČUBELIĆ, 1972, 54-61.

³⁹ I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 2006, 243, 245.

⁴⁰ R. KORDIĆ, 1980, 189.

⁴¹ N. dj., 192.

⁴² I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1996, passim.

⁴³ N. dj., 126, 127.

⁴⁴ Koristim se terminom R. KORDIĆA (1980).

⁴⁵ J. PINEL, 2002, 486, 487, 499.

⁴⁶ E. KLAIN, L. PAVIĆ, 2002. Autori navode relevantnu literaturu o transgeneracijskom prijenosu trauma i emocija. Ta bi literatura za antropologijski usmjerenog povjesničara mogla biti vrlo korisna.

⁴⁷ N. dj. Dobar primjer odabrane traume je srpski kosovski mit i manipuliranje s njim.

⁴⁸ G. DEVEREUX, 1990, 171.

⁴⁹ E. FROMM, 1980, 90-91.

je mnogo složeniji i valja mu pristupiti interdisciplinarno, pri čemu je važno otkrivanje patoloških poremećaja u ovisnosti o sociokulturnoj sredini. Ti poremećaji nastaju u konfliktnim situacijama koje su u prošlosti bile česte na tom području. Stoga se valja koristiti saznanjima socijalne patologije i usmjeriti se prema transkulturno-psihijatrijskim istraživanjima.⁵⁰ U nesvjesnom su utemeljeni mnogi arhetipovi koji su na prostoru starog Ilirika preživjeli od pradavnih vremena do naših dana.⁵¹ Ti su se arhetipovi budili u kriznim situacijama, a bili su utemeljeni u sociobiološkim čimbenicima uvjetovanim ekološkim sustavom područja. Arhetipovi su do naših dana dovodili do tragičnih sukoba i uništavanja protivničkih skupina.⁵²

Prethodna rasprava nastojala je pokazati koliko je, uz proučavanje skromnih povijesnih vrela, za ranu povijest Ilirika pa tako i za hrvatsku povijest, potrebno primijeniti dostignuća drugih znanosti kako bismo definirali matriks – kolijevku iz koje izrasta društveni i kulturni razvoj Hrvata te njihov fluidni identitet.⁵³ Danas je u znanosti prihvaćeno mišljenje o preživljavanju starog stanovništva Ilirika u razdoblju seobe naroda. To je stanovništvo došljacima prenijelo svoju kulturu, ali i određene oblike društvenog ponašanja te "ideološke" i mentalitetske značajke. Stoga valja prihvatiti mišljenje koje je odavno izrekao M. Suić: "Hrvati ni od kuda nisu došli".⁵⁴ Prastari etnogenetski procesi, dakle, nisu grubo prekinuti seobom. Hrvati su se samo uključili u te procese nasljeđujući tradiciju Histra, Japoda, Delmata i drugih ilirskih naroda kojima dadeše svoje ime. Hrvatska povijest prema tome nije započela tamo negdje u VII. stoljeću. Ona je mnogo starija. Stoga, uz sva vrijedna nastojanja da se sredi konfuzija koju stvaraju vrela glede hrvatske etnogeneze, genetska, sociobiološka, biopsihološka i druga istraživanja valja usmjeriti prema proučavanju uloge ekološkog sustava u kojem su se događale više ili manje pouzdane vijesti koje nam donose vrela. Slika će nam postati jasnija i shvatit ćemo kako je sindrom Kraljevića Marka blokirao stvaralačke potencijale dinarskog stanovništva koji su se iskazivali u vrijednom narodnom stvaralaštvu i kreativnosti pojedinaca iz te sredine (književnici, znanstvenici i dr.).

LITERATURA

- BARADA, M., 1957. - Miho Barada, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb.
- CHEVALIER, J., A. GHEERBRANT, 1987. - Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Zagreb.
- CURTA, F., 2001. - Florin Curta, *The Making of the Slavs: History and Archeology of the Lower Danube Region, 500-700*, Cambridge.
- ČUBELIĆ, T., 1972. - Tvrtko Čubelić, *Junačke narodne pjesme*, IX, Zagreb.
- DEVEREUX, G., 1990. - Georges Devereux, *Komplementaristička etnopsihologija*, Zagreb.
- DEVEREUX, G., 1992. - Georges Devereux, *Ogledi iz opće etnopsihologije*, Zagreb.
- ERLICH, V., 1964. - Vera Erlich, *Porodica u transformaciji*, Zagreb.

⁵⁰ V. JAKOVLJEVIĆ, 1984.

⁵¹ I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1996, passim.

⁵² O arhetipovima kao prototipovima simboličnih cjelina važna su razmišljanja Carla Gustava Junga. Vidi u. CHEVALIER, J., A. GHEERBRANT, 1987, IX. i I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1996, 126.

⁵³ O problemu formiranja hrvatske matriks vidjeti u: I. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1996, 2000, passim.

⁵⁴ M. SUIĆ, 1979, 362.

- FROMM, E., 1975. - Erich Fromm, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, II, Zagreb.
- FROMM, E., 1980. - Erich Fromm, *Autoritet i porodica*, Zagreb.
- JAKOVLJEVIĆ, V., 1984. - Vladimir Jakovljević, *Prilozi za socijalnu patologiju*, Beograd.
- KLAIĆ, N., 1975. - Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb.
- KLAIN, E., 1992. - Eduard Klain, Yugoslavia as a group, *Croatian Medical Journal*, 33, War Supplement, Zagreb, 3-13.
- KLAIN, E. (ur.), 1992b. - Eduard Klain, *Ratna psihologija i psihijatrija*, Zagreb.
- KLAIN, E. i suradnici, 1996. - Eduard Klain i sur., *Grupna analiza, Grupna analitička psihoterapija*, Zagreb.
- KLAIN, E., L. PAVIĆ, 2002. - Eduard Klain, Ladislav Pavić, Psychotrauma and Reconciliation, *Croatian medical journal*, 42, 3, Zagreb, 126-137.
- KORDIĆ, R., 1980. - Radoman Kordić, *Nasilje svakidašnjice*, Beograd.
- MARGETIĆ, L., 1983. - Lujo Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo - Stvarna prava*, Zagreb-Rijeka-Čakovec.
- MARGETIĆ, L., 1996. - Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*. Zagreb.
- MARGETIĆ, L., 2001, 2002. - Lujo Margetić, Neka pitanja ranije hrvatske povijesti (U povodu knjige I. Rendića Miočevića U potrazi za hrvatskom kolijevkom), *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 22, 2, Rijeka, 509-535. Prikaz je objavljen i u autorovoj knjizi *Prikazi i diskusije*, Split, 2002, 199-225.
- MARKOVIĆ, M., 1980. - Mirko Marković, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 48, Zagreb, 5-141.
- MARUŠIĆ, J., 1992. - Juraj Marušić, *Sumpetarski kartular i poljička seljačka republika*, Split.
- MUŽIĆ, I., 1998¹, 2001². - Ivan Mužić, *Hrvatska kronika 547. - 1089*, Split.
- MUŽIĆ, I., 2006¹, 2007². - *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*, Split.
- MAYR, E., 1998. - Ernst Mayr, *To je biologija - Znanost o živome svijetu*, Zagreb.
- PINEL, P. J. J., 2002. - John P. J. Pinel, *Biološka psihologija*. Zagreb.
- RAUKAR, T., 1997. - Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb.
- RAČKI, F., 1877. - Frano Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, VII, Zagreb.
- RAČKI, F., 1894. - Frano Rački, *Thomas archidiaconus: Historia Salonitana, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XXVI, Scriptorum, vol. III, Zagreb.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, I., 1996. - Ivo Rendić-Miočević, *Zlo velike jetre: Povijest i nepovijest Crnogoraca, Hrvata, Muslimana i Srba*, Split.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, I., 2000. - Ivo Rendić-Miočević, *U potrazi za hrvatskom kolijevkom*, Split.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, I., 2006. - Ivo Rendić-Miočević, *Hrvatski identitet: trajnost i fluidnost: uporedba Kvarnera i gorske Dalmacije*, Rijeka.
- ROGIĆ, V., 1982. - Veljko Rogić, *Regionalna geografija Jugoslavije*, I, Zagreb.
- ROKSANDIĆ, D. (ur.), 1998. - Drago Roksandić (ur.), *Microhistory of the Triplex Confinium*, Budimpešta.
- ROKSANDIĆ, D., 1998. - Drago Roksandić, The Triplex Confinium. International Research Project: objectives, Approaches and Methods, u: D. ROKSANDIĆ, 1998, 8-27.
- SUIĆ, M., 1979. - Mate Suić, Neke historijske determinante u formiranju hrvatskog etnosa, *Naše teme*, XIII, 3(236), Zagreb, 361-374.

- ŠIDAK, J. (ur.), 1952. - Jaroslav Šidak (ur.), *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I. Do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god 1848*, Zagreb.
- ŠLAUS, M., 2006. - Mario Šlaus, *Bioarheologija*, Zagreb.
- TOMA, 1977. - Toma Arhiđakon, *Kronika*, prijevod Vladimir Rismondo, Split.
- VISKOVIĆ, N., 2001. - Nikola Visković, *Stablo i čovjek*, Zagreb.
- ZANINOVIĆ, M., 1997. - Marin Zaninović, Iliri u antici na hrvatskom tlu, *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost; sv. I. Srednji vijek (VII-XII. stoljeće)*, *Rano doba hrvatske kulture*, (ur. I. Supičić), Zagreb, 55-71.

INFLUENCE OF THE ECOLOGICAL SYSTEM OF ILLYRICUM ON THE PROCESS OF CROATIAN ETHNOGENESIS

SUMMARY

The author tries to explain how the eco system of Illyricum affected newly arrived Croats in the Migration Period. He emphasizes that the aim of conquerors was to win natural resources of Illyricum (primarily cattle raising routes) and to connect regions. In the process of integration with indigenous population Croats accepted many of their cultural traits, but also characteristics of their mentality. In the atmosphere of constant threats throughout history, even prior to the arrival of Croats, in mountainous regions, an aggressive "Dinaric" component developed which is a general human characteristic and it cannot be attributed solely to the "Dinarians" who despite this characteristic have always exhibited intellectual and creative abilities. Sociogeographic conditions and threats from the "others" in these regions influenced creation of particular ideology accepted by newly arrived Croats. This ideology, as the author stresses, found its expression in epic poetry which probably has its roots in Illyrian creativity. Ecosystem of Illyricum influenced formation of agrarian/cattle-raising communities which regulated social relations and the relation of community members towards nature by customary law. This relation was defined in the statutes of coastal communes and in the laws of the northern Croatian littoral and islands. In order to maintain stability of the ecosystem of Illyricum, way of life almost did not change until "modernization shock" and "ecological revolution" (nature destruction). In the region of old Illyricum these phenomena appeared late in comparison with the European development, but in the 19th, and particularly 20th century, they caused difficult traumas in patriarchal population.

The author concludes that historiography which does not take into consideration ancient culturological and genetical inheritance and awakening of archetypes in terms of transgenerational transitions will never be able to interpret the tragedy of the peoples from the Mediterranean-Danubian region. We need to learn about the Kraljević Marko syndrome and to suppress it in order to use creative potentials of the patriarchal population.

KEY WORDS: *ecohistory, the Slavs, the Croats, the Dalmats, Mediterranean-Danubian region, natural resources, cattle breeding, transgenerational transitions of emotions, archetypes, Kraljević Marko syndrome, epics*

Prijevod / Translation: Marija Korona